

УДК 347.78

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2020-1.9>

Новицька Н.Б.,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0003-4753-7625

Таранюк Т.О.,
здобувач Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0003-2926-087X

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТВІР, СТВОРЕНИЙ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT TO A WORK CREATED IN THE PROCESS OF EXECUTION OF AN EMPLOYMENT CONTRACT

У статті досліджуються особливості правового регулювання права інтелектуальної власності на твір, створений у процесі виконання трудового договору, в умовах соціально-економічного та політичного розвитку держави, на тлі науково-технічного прогресу та розширення можливостей інформаційного простору, коли творчий та науковий потенціал працівників підприємств, установ та організацій набуває особливого значення, а правовідносини щодо розподілу прав інтелектуальної власності між працівником та роботодавцем є досить поширеними. Також проаналізовано особливості правового статусу об'єктів права інтелектуальної власності, створених у процесі виконання трудового договору. Розглянуто поняття особистих немайнових та майнових прав автора службового твору. Крім того, здійснено аналіз нормативно-правових актів з питань, що стосуються розподілу прав інтелектуальної власності на службові твори між працівником та роботодавцем, а також проведено порівняння загального та спеціального законодавства, на основі чого досліджено правові колізії щодо цього питання, які негативно впливають на правове регулювання правовідносин у цій сфері та сприяють неоднаковому застосуванню законодавства під час врегулювання цього виду правовідносин та вирішення спорів, що виникають внаслідок цього. З огляду на судову практику здійснено аналіз діяльності суддів з розгляду справ за позовами про порушення прав інтелектуальної власності на твори, створені у процесі виконання трудового договору, а також визначено їх правову позицію, згідно з якою майнові права на об'єкт авторського права і (або) суміжних прав, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Досліджено питання щодо необхідності сплати авторської винагороди та доцільності вважати її окремою виплатою за використання службового твору чи, можливо, необхідності включити її в заробітну плату, передбачену трудовим договором. Проаналізовано значення трудового договору та цивільно-правових угод як одного із способів правового регулювання розподілу прав на об'єкт права інтелектуальної власності, створений у процесі виконання такого договору. Розроблено пропозиції, спрямовані на удосконалення регулювання відносин між працівником і роботодавцем щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності, створених у процесі виконання трудового договору.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, службовий твір, трудовий договір, працівник, роботодавець, авторська винагорода.

The article examines the peculiarities of legal regulation of intellectual property rights in a work created in execution of an employment contract, in terms of socio-economic and political development of the state, against scientific progress and empowerment of the information space, when the creative and scientific potential of employees of enterprises, institutions and organizations is of particular importance, and the relationship about the distribution of intellectual property rights between the employee and the employer are quite common. Also analyzed are the features of the legal status of intellectual property rights created in the process of execution of the employment contract. The concept of personal non-property and property rights of the author of the official work is considered. In addition, the analysis of normative-legal acts on issues concerning allocation of intellectual property rights on the service-related work between the employee and the employer, as well as a comparison of General and special legislation, which investigated the legal conflict on this issue, which adversely affect the legal regulation of legal relations in this field and contribute to the unequal application of the law in resolving this type of legal relationships and disputes arising out of this. On the basis

of judicial practice, the analysis of the activities of judges on consideration of cases involving claims of violation of intellectual property rights in works created in execution of an employment contract, and defined their legal position in the following terms: property rights on objects of copyright and (or) related rights created in connection with the performance of the employment contract, belong to the employee who created this object, and legal or natural person where or in which he is working, together, unless otherwise provided by contract. The question of necessity of payment of author's remuneration and expediency to consider it as separate payment for use of office work, perhaps need to include it in the salary provided by the employment contract is investigated. Analyzed the value of the employment contract and civil transactions, as one of methods of legal regulation of allocation of rights to intellectual property created during the execution of such contract. The proposals aimed at improving the regulation of relations between the employee and the employer on the use of intellectual property rights created in the course of the employment contract.

Key words: *intellectual property law, copyright, official work, employment contract, employee, employer, copyright remuneration.*

Постановка проблеми. Нині, на сучасному етапі соціально-економічного та політичного розвитку держави, на тлі науково-технічного прогресу та розширення можливостей інформаційного простору важливого значення для підтримання конкурентоспроможності на ринку економіки набуває не забезпеченість установи, організації чи підприємства найновітнішими розробками науки й техніки, а творчий та науковий потенціал їх працівників. Тому в умовах зростання ролі творчої діяльності та винахідливості працівника виникає питання, що стосується саме розподілу прав (як майнових, так і особистих немайнових) на об'єкти інтелектуальної власності, а також необхідного правового регулювання цих правовідносин між працівником та його роботодавцем.

Законодавець неодноразово намагався здійснити правове регулювання цього виду правовідносин, оскільки більшість об'єктів права інтелектуальної власності створюється саме у процесі виконання працівниками своїх обов'язків, що передбачені трудовим договором. Проте, в чинному законодавстві міститься ряд суперечностей, що стосуються розподілу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що створені в процесі виконання трудового договору, між працівником та роботодавцем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання права інтелектуальної власності на твір, створений у процесі виконання трудового договору, досліджувалися в працях Р.О. Денисова, М.І. Іншина, С.М. Клейменової, А. Кодинеця, Ю.С. Єпіфанової, Ю.О. Сошникова, І. Томарова, О.О. Штефан та інших.

Метою статті є дослідження цивільно-правових елементів правового регулювання відносин у сфері розподілу прав інтелектуальної власності на твори, створені у процесі виконання трудового договору, а також аналіз чинного законодавства та судової практики у цій сфері, розробка пропозицій, спрямованих на удосконалення регулювання відносин між працівником і роботодавцем щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності, створених у процесі виконання трудового договору.

Виклад основного матеріалу. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють це питання, є Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [1] від 16.01.2003 та Закон України «Про авторське право і суміжні права» [2] від 23.12.1993 року. Саме в них містяться правові колізії, які сприяють неоднаковому застосуванню законодавства під час врегулювання цього виду правовідносин та вирішення спорів, що виникають внаслідок цього. Зокрема, посилаючись на Закон України «Про авторське право і суміжні права» [2], варто зазначити, що об'єкт права інтелектуальної власності, створений у процесі виконання трудового договору, набуває правового статусу службового твору.

Переходячи до питання розподілу авторських прав на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (службовий твір), варто зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 429 ЦК України особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта [1]. Отже, ми можемо бачити, що особисті немайнові права, з огляду на свою природу (є невіддільними від особи автора), належать працівникові, який створив об'єкт інтелектуальної власності. У ч. 1 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» закріплені аналогічні положення, згідно з якими авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору [2].

Таким чином, норми загального законодавства, закріплені в ЦК України та спеціального законодавства та в Законі України «Про авторські права і суміжні права», однозначно і чітко зазначають, що особисті немайнові права на службовий твір, такі як право на авторство, право на недоторканість твору, право на опублікування та інші, беззаперечно належать особі, що створила об'єкт інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням трудового договору, тобто працівникові. Проте поряд з особистими немайновими правами на службовий твір виникають ще і майнові права, питання правового розподілу яких між працівником (автором) та роботодавцем викликають певні спірні питання.

Так, ЦК України у ч. 2 ст. 429 зазначає, що майнові права інтелектуальної власності на

об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором [2]. Здавалося б, законодавець логічно та справедливо вирішив питання розподілу майнових прав між працівником та роботодавцем, якби не одне але. Зокрема, Закон України «Про авторське право і суміжні права» по-іншому регулює це питання. Відповідно до ч. 2 ст. 16 даного Закону виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем [2]. Тобто можемо бачити, що спеціальне законодавство повністю закріплює майнові права на службовий твір за роботодавцем, проте деталізує це положення тим, що автору твору за створення і подальше використання службового твору роботодавцем належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором або цивільно-правовим договором.

Ми можемо спостерігати правову колізію в законодавстві, яка може негативно впливати на розвиток правовідносин у сфері інтелектуальної власності, а також призвести до виникнення спорів між працівником та роботодавцем щодо цього. Тому одним із способів правового регулювання порядку розподілу прав на службовий твір є зазначення у трудовому договорі, яким саме чином буде здійснено розподіл майнових прав, розміри та порядок виплати авторської винагороди.

Зокрема, говорячи про право на авторську винагороду, цікавим питанням є порядок виплати авторської винагороди. Розглядаючи цю проблему, варто зауважити, що серед науковців, а також юристів-практиків немає згоди щодо того, чи доцільно авторську винагороду вважати окремою виплатою за використання службового твору, чи можливо необхідно включити її в заробітну плату, передбачену трудовим договором.

Так, Іларіон Томаров вважає, що необхідно відмовитися від поняття «авторської винагороди» та включити її в заробітну плату, оскільки: «...якщо слідувати формальній логіці, аби твір вважався службовим, обов'язок створювати твори має бути вказаний або в договорі, або в службовому завданні. Якщо ця умова дотримана, створення твору є частиною трудових обов'язків, отже, за це працівник-автор отримує заробітну плату. Саме зарплата і є єдиною формою винагороди за створення службових творів. Логіка додаткової винагороди за використання службового твору існує лише за умови, якщо авторські права належать автору, а роботодавець отримує ліцензію на використання твору способами, які зумовлені метою службо-

вого завдання і в межах завдання. Якщо права за замовчуванням переходять до роботодавця, зникає підстава для виплати» [3].

Дійсно, чинне українське законодавство передбачає, що права на службовий твір належать роботодавцю згідно з Законом України «Про авторські права і суміжні права» або спільно – працівникові та роботодавцю – згідно з ЦК України. Здавалося б, у такому разі додаткова винагорода за використання такого твору позбавлена будь-якого сенсу, оскільки працівник, працюючи за трудовим договором, вже отримав все належне йому згідно з трудовим договором у вигляді заробітної плати.

Проте, на нашу думку, така позиція є несправедливою щодо працівника, який створив службовий твір, тому що роботодавець може використовувати створений працівником об'єкт права інтелектуальної власності за власним розсудом та бажанням безліч разів, отримувати від такого використання дохід, натомість працівник, згідно з позицією, зазначеною вище, має задовольнити свої майнові права на цей твір лише виплатою заробітної плати, яку б він отримав навіть і без створення об'єкта права інтелектуальної власності. Стає зрозумілим, що в такому разі автор службового твору не отримує належної йому винагороди за створений службовий твір. Наприклад, якщо розглядати рекламну продукцію як об'єкт права інтелектуальної власності, створений в процесі виконання трудового договору, то ми можемо лише уявити той прибуток, який отримає підприємство від використання такого твору, і розмір вигоди, не отриманої автором цього твору, якби йому належала за цей твір лише заробітна плата. Тому саме для задоволення майнових інтересів обох сторін законодавством і передбачена авторська винагорода за використання службового твору, створеного в процесі виконання трудового договору, і її включення та обмеження лише розміром заробітної плати є недоцільним.

Також у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав від 4 червня 2010 року зазначається, що за створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) або цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. При цьому трудовим договором між ними може передбачатися умова щодо укладення цивільно-правового договору про створення об'єкта авторського права і (або) суміжних прав та обов'язок працівника щодо сповіщення про створення такого об'єкта [4].

Отже, з зазначеного вище можемо зробити висновок, що виплата працівникові заробітної плати не може замінити виплату йому автор-

ської винагороди за створений твір у зв'язку з виконанням трудового договору.

Як зазначалося вище, укладання трудового договору або цивільно-правового договору є одним із способів правового регулювання розподілу прав на об'єкт права інтелектуальної власності, створений у процесі виконання такого договору. Саме у договорі між працівником та роботодавцем можливо врегулювати всі питання, що стосуються процесу створення службового твору, розподілу прав, розміру, порядку та строків виплати авторської винагороди автору. Але насамперед необхідно звернути увагу на те, що сторони, уклавши трудовий договір або цивільно-правовий договір про розподіл прав, знаходять компроміс між своїми вимогами та вимогами опонента, досягають консенсусу, в результаті чого такі правовідносини будуються на довірі та повазі і, як наслідок, мінімізують можливість виникнення конфліктів, які б потребували вирішення в судовому порядку.

Зазвичай для врегулювання питання розподілу прав на службові твори, створені в процесі виконання трудового договору, роботодавець укладає з працівником два договори: трудовий договір та цивільно-правовий договір про розподіл прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Зокрема, Ю.С. Єпіфанова, яка здійснює дослідження цього питання в сфері надання освітніх послуг, а саме врегулювання відносин щодо використання службових творів між науково-педагогічними працівниками та вищим навчальним закладом, вважає, що для вирішення питання щодо розподілу прав на службові твори необхідно укласти між роботодавцем та працівником: «...колективний договір, що встановлює основні гарантії у сфері творчої діяльності конкретного вищого навчального закладу, трудовий договір або контракт як індивідуальний підхід стосовно організації творчої діяльності та авторський договір, що закріплює строк його дії, спосіб використання твору, територію, на яку поширюється передане право, розмір й порядок виплати авторської винагороди та інші умови» [5, с. 11].

Водночас варто зазначити, що лише укладанням трудового договору або цивільно-правового договору, у якому будуть зазначені всі питання, що стосуються розподілу майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності, що створений у зв'язку з виконанням цього договору, недостатньо. Передусім необхідно усунути колізії у законодавстві, а для вирішення цього питання необхідно звернутися до судової практики.

Як свідчить судова практика, відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» суди під час розгляду справ керуються такими положеннями: майнові права на об'єкт авторського права і (або) суміжних прав, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором [4]. З огляду на судову практику застосування норм законодавства вбачається, що для усунення колізій у законодавстві необхідно зміст ч. 2 ст. 16 Закону України «Про авторські права і суміжні права» привести у відповідність до ч. 2 ст. 429 ЦК України.

Проте, на думку О.О. Штефан, щоб вирішити це питання необхідно: «...зміст ч. 2 ст. 429 ЦК України привести у відповідність до ч. 2 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права», оскільки «...спеціальне авторське законодавство більш чітко визначає правовий статус суб'єктів зазначених правовідносин, а також надає право автору передати роботодавцю не весь комплекс майнових прав, пов'язаних із використанням службового твору...» [6, с. 107].

Висновки. З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що правове регулювання права інтелектуальної власності на твір, створений у процесі виконання трудового договору, потребує детального вивчення та однозначного закріплення на законодавчому рівні. Правові колізії у законодавстві сприяють збільшенню кількості порушення виключних майнових прав авторів на створені ними твори у процесі їх трудової діяльності. Задля усунення наявних прогалин у законодавстві пропонуємо спиратися на судову практику з вирішення спорів, що стосуються права інтелектуальної власності, хоча в Україні судовий прецедент не є джерелом права, але судді, здійснюючи розгляд справ, можуть звертатися до нього як до додаткового джерела інформації. Крім того, варто зауважити, що особливе місце у розподілі прав інтелектуальної власності на службові твори займають: трудовий договір та цивільно-правові договори. Саме під час укладання договору необхідно чітко прописати усі моменти, що стосуються особистих немайнових та майнових прав працівника та роботодавця на службовий твір. Такий підхід сприятиме уникненню випадків порушення прав інтелектуальної власності, а в разі такого порушення стане дієвим способом захисту порушеного права.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 08.11.2019).

2. Про авторське право і суміжні права від 23.12.1993 року № 3792-XII / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення 08.11.2019).
3. Іларіон Томаров. Винагорода за створення і використання службового твору. URL: <http://www.legalshift.com.ua/?p=1266>.
4. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав. Постанова Верховного Суду від 04.06.2010 року / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10> (дата звернення 08.11.2019).
5. Єпіфанова Ю.С. Авторські права науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право та цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Харків, 2010. 17 с. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/avtors_ki_prava_naukovo_pedagogichnih_pr.pdf.
6. Штефан О.О. Проблеми правового статусу суб'єктів «службового» твору. *Приватне право і підприємництво : збірник наукових праць*. 2009. № 8. С. 105–108. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2010/PPP_8_2009/Shtefan.pdf.